

Otto Selz posthuum geëerd

A. D. DE GROOT

De 'Deutsche Gesellschaft für Psychologie' heeft een aantal jaren geleden een bijzondere onderscheiding ingesteld: de Wilhelm-Wundt-Plakette. Deze onderscheiding wordt toegekend aan Duitse psychologen voor eminente prestaties op wetenschappelijk gebied. De instelling ervan is mede voortgekomen uit de behoefte om grote geleerden, die in de nationaal-socialistische tijd niet alleen miskend, maar soms ook afgezet, verjaagd of zelfs – zoals in het geval van Selz – door het regiem vermoord zijn, achteraf officieel de wetenschappelijke erkenning te geven, die hun toekomt. Vóór 1970 werd de Wilhelm-Wundt-Plakette onder meer toegekend aan Karl Bühler en Wolfgang Köhler. Op het congres van 1970, gehouden te Kiel, werd de Plakette toegekend aan Otto Selz.

Otto Selz was 'de laatste van de Würzburgers' – zo staat hij met een paar regels in de meeste geschiedenisboeken vermeld – maar tevens een geestelijke reus, die qua wetenschappelijke betekenis met kop en schouders boven zijn tijdgenoten uitstak. Hij was zijn tijd ver vooruit. Daardoor, en door zijn persoonlijke bescheidenheid, heeft hij tijdens zijn leven – ook vóór 1933 – betrekkelijk weinig erkenning gevonden. Zijn belangrijkste werken zijn moeilijk toegankelijk; zij werden en worden nog slecht of niet gelezen. Zijn Denkpsychologie miste het spectaculaire van de in zijn tijd opbloeiende Gestaltpsychologie; en als eenling kon hij niet op tegen de propagandistische gaven van de Gestaltpsychologen, die hem als 'verleden tijd' plachten af te doen. Ook bij de ouderen viel zijn werk in de twintiger en dertiger jaren niet goed, omdat hij voor de associatieleer van het denken, waarin zij waren opgegroeid, een nieuw systeem in de plaats stel-

de. De draagwijdte van dat nieuwe systeem werd slechts door weinigen begrepen.

Selz was hoogleraar aan de Handelshochschule te Mannheim van 1923 tot 1933. In april 1933 werd hij krachtens de 'Arierparagraph' van zijn opdracht ontheven¹; het door hem opgezette psychologische instituut werd gesloten, de opleiding naar Heidelberg overgebracht. Omdat hij zich, ondanks alles, Duitser voelde – hij had, wegens zijn deelname aan de eerste wereldoorlog, een ijzeren kruis gekregen dat nog in zijn nalatenschap, zorgvuldig bewaard, werd gevonden – en zo naïef was te menen dat men iemand die zich nooit met politiek had ingelaten, ook al was hij Jood, toch geen kwaad zou doen, bleef hij in Mannheim wonen en werken, zij het zonder laboratorium en zonder studenten. Bij de anti-semitische acties van de zgn. Kristallnacht in 1938 werd hij opgepakt en naar een concentratiekamp overgebracht. Vrienden wisten hem daar weer uit te krijgen. In 1939 kwam hij via bemiddeling van prof. Geza Révész naar Amsterdam – waar wij, studenten uit die jaren, hem geregeld hebben meegemaakt. Hij hield daar, aan het Psychologisch Laboratorium en aan het Nutsseminarium voor Paedagogiek, een aantal lezingen en seminaria. Na de Duitse inval werden, zoals bekend, ook in Nederland de wurgkoorden van de Jodenvervolging langzaam aangehaald. Otto Selz hield zich aan alle voorschriften – zoals hij altijd gedaan had – en wilde, of kon, onderduiken noch vluchten. In 1943 werd de situatie kritiek. Révész probeerde, in een brief (30 juni 1943), gericht aan de 'Zentralstelle für jüdische Auswanderung', voor Otto Selz wegens zijn buitengewone wetenschappelijke verdiensten een uitzonderingsbehandeling te verkrijgen. Het

baatte echter niet; Selz werd op 24 juli gevangen genomen. Hij werd naar Westerbork overgebracht en van daar op 24 augustus naar Duitsland. Zijn dood is gedateerd 27 augustus 1943, 'in der Nähe von Auschwitz'.²

Op grond van de overweging dat Otto Selz in de laatste periode van zijn leven in Nederland, en in het bijzonder aan het Psychologisch Laboratorium van de Universiteit van Amsterdam althans nog enige warmte, wetenschappelijke ontplooiingsmogelijkheden en weerklank heeft gevonden, heeft de Deutsche Gesellschaft für Psychologie aan de leiding van het Psychologisch Laboratorium gevraagd of zij er prijs op zou stellen de Plakette in het Laboratorium een plaats te geven. Het antwoord was uiteraard bevestigend. Namens het Laboratorium heb ik op 22 september, tijdens het nationale congres van de Gesellschaft te Kiel, de officiële zitting bijgewoond waarin de toekenning plaats vond, en de Plakette voor het Laboratorium in ontvangst genomen.

De enige overlevende van de Selz-familie, een nicht van Otto Selz – die zelf nooit getrouwd is – was op uitnodiging van de Deutsche Gesellschaft für Psychologie uit Israël overgekomen. Ook de burgemeester van de stad Mannheim was voor de plechtigheid naar Kiel gekomen. De *laudatio* werd uitgesproken door prof. dr. Günther Reinert; ik heb er zelf nog enkele persoonlijke woorden aan toegevoegd. De volledige teksten van beide toespraken zullen te zijner tijd in het Congresboek worden gepubliceerd. In mijn toespraak heb ik, behalve op Otto Selz' betekenis als 'overgrootvader' van de information processing approach met betrekking tot de analyse van cognitieve processen, gewezen op het feit dat er in Nederland in de genealogie van Selz' ideeën een Kohnstamm-lijn bestaat, waarin zijn bijdragen tot denkpsychologie en didactiek ook nu nog doorwerken.

—De korte plechtigheid was waardig en moed-gevend en uiterst geschikt om – ik spreek nu voor mijzelf – de laatste restanten van een generaliserend ressentiment tegen 'de Duitsers' op te ruimen.

Noten

1. Op dit punt is de informatie die ik in 'Thought and Choice in Chess' heb gegeven (Mouton & Co., 1965, p. 52) onjuist. Selz werd wel op wachtgeld gesteld, maar zijn leerstoel behield hij niet; die was opgeheven.
2. Deze gegevens zijn ontleend aan Seebohm, 1970.
3. Deze Selz-bibliografie is uiteraard zeer onvolledig. Voor volledige gegevens kan de lezer terecht bij Seebohm, 1970.

Literatuur³

- Selz, O., *Über die Gesetze des geordneten Denkverlaufs*. Stuttgart, W. Spemann, 1913.
- Selz, O., *Zur Psychologie des produktiven Denkens und des Irrtums*. Bonn, Fr. Cohen, 1922.
- Selz, O., *Die Gesetze der produktiven und reproduktiven Geistestätigkeit*. Kurzgefasste Darstellung. Bonn, Fr. Cohen, 1924.
- Selz, O., *Versuche zur Hebung des Intelligenzniveaus. Ein Beitrag zur Theorie der Intelligenz und ihrer erzieherlicher Beeinflussung*. Zeitschrift für Psychologie, 134, 236—301, 1935.
- de Groot, A. D., *Thought and choice in chess*. Den Haag, Mouton, 1965; New York, Basic Books, 1966.
- Kohnstamm, Ph., A. H. van der Hoeve en G. van Veen, *Stil-leesstof als denk-materiaal en denk-maatstaf*. Mededeling Nutsseminarium voor Pedagogiek; nr. 24. Groningen, Wolters, 1935.
- Seebohm, H. B., *Otto Selz, Ein Beitrag zur Geschichte der Psychologie*. Inauguraldissertation Heidelberg, Phil. Fak., Juni 1970.

Boekbesprekingen

G. A. N. Lowndes, 'The Silent Social Revolution', An account of the expansion of public education in England and Wales 1895—1965, Oxford University Press 1969, 397 pp.

Dit boek is een 'account of the expansion of public education in England and Wales 1895—1965', zoals de ondertitel zegt. Een vorige editie, een korter tijdvak omvattend, heeft zich in Engeland grote naam verworven. Terecht. Het werk geeft een nauwkeurig, op de bronnen teruggaand, beeld van de ontwikkeling van het Engelse schoolwezen. Het is levendig geschreven. Reeds aanstonds het begin over de tijd van de 'payment by results', waarin de onderwijzers naar gelang van de door hen bereikte resultaten werden betaald, levert een boeiend exposé. Later is er een hoofdstuk over het medisch schooltoezicht, waarin de verbetering, die zich in de gezondheidstoestand en hygiëne van de schoolkinderen heeft voltrokken, overtuigend wordt beschreven. In het nieuwe deel biedt de schets van het onderwijs gedurende de Tweede Wereldoorlog en het ontstaan en de invoering van de *Education Act* van 1944 een boeiend verhaal. Dit is kortweg een voortreffelijk werk. Na dit vastgesteld te hebben, moet ik bekennen dat de titel mij wat moeite heeft gegeven. Deze wekt de verwachting, dat de maatschappelijke doorwerking van de evolutie van het onderwijssysteem het onderwerp van behandeling zal zijn. Men voorziet, zoveel mogelijk exact gefundeerde, beschouwingen over de relatie tussen het schoolwezen en verscheidene maatschappelijke gegevenheden. En zulke informatie treft men hier niet aan. Enig nadenken heeft mij doen inzien dat dit bezwaar bij de eerste publicatie van het boek nauwelijks kon opkomen. Het na-oorlogse sociologisch onderzoek, dat ten aanzien van het inzicht in de verhouding van school en maatschappij in Engeland zo vruchtbaar is geweest, doet de titel nu minder adequaat schijnen. Vandaag verwacht men meer dan toen.

Ph. J. Idenburg

P. W. Musgrave, ed., 'Sociology, History and Education, a reader,' Methuen & Co. Ltd., 11 New Fetter Lane, London EC4, 1970, 293 pp.

De samensteller van deze *reader* is hoogleraar in de sociologie van onderwijs en opvoeding en schrijver van een boek, getiteld *The Sociology of Education*. Dit onderwerp heeft hem geleid bij de verzameling van deze selectie opstellen. Maar er wordt in de titel niet zo maar naar de geschiedenis verwezen. De gedachte is dat de geschiedenis materiaal aandraagt tot de studie der sociologie. Zij is als het ware het verslag van experimentele situaties, waardoor de mensheid is heengegaan en waaruit systematische inzichten kunnen worden afgeleid. De inleiding is aan de verhouding tussen geschiedenisstudie en sociologie gewijd.

Readers ontlenen, naar het mij voorkomt, hun voornaamste betekenis aan hun mogelijk gebruik in leersituaties. Hun gevaar ligt in de oppervlakkigheid, die zij in de hand dreigen te werken. Ik ken

Amerikaanse voorbeelden van zulke boeken, waarin de opgenomen stukken zo sterk zijn bekort, dat ten enenmale de gelegenheid ontbreekt om zich in de gedachtengang van de geciteerde auteurs in te leven. Er worden slechts flarden overgedragen van hetgeen eens een totaliteit was.

Dit boek is bepaald anders. Ik heb bij de lezing nimmer de ervaring gehad dat een van de teksten ongelukkig was bekort. Elk van de stukken vormt ook wanneer het aan een omvangrijker studie is ontleend een afgerond geheel. Een ander pluspunt van de verzameling is dat bijna alle bijdragen de vindingrijkheid van de samensteller eren. Hij heeft geput uit een breed bereik van litteratuur, zodat het werk tal van teksten aan de oppervlakte brengt, die bepaald niet tot de normale lectuur van onderwijssociologen behoren. Alvorens enkele opstellen met name te noemen, vermeld ik dat het boek in vier delen is ingedeeld waarvan de titels zijn: *Definitions of the Child and of Education; Education in Society; The Relationship between Education and Other Social Institutions; The Organization of Education*. Ze worden elk in het kort door de editor ingeleid. In het eerste deel vind ik het vertaalde stuk van P. Ariès, *Two Concepts of Childhood* bijzonder goed gekozen. De studies van J. Goody and I. Watt, *Literate Culture: Some General Considerations*, en E. L. Eisenstein, *The Impact of Printing on European Education* continu behoren m.i. tot de belangrijkste van het boek.

In het derde deel bekoorde mij F. Musgrove, *Middle-class Families and Schools, 1780—1880: Interaction and Exchange of Function between Institutions*. In het laatste bleek W. J. Ong, *Latin Language Study as a Renaissance Puberty Rite* een essay met een originele visie.

Het feit, dat andere onderdelen mij minder hebben aangesproken, zoals P. W. Musgrave, *A Model for the Analysis of the Development of the English Educational System from 1860* (omdat het stuk te veel model blijft en de vulling mist), behoeft nog niet in te houden dat andere gebruikers er niet juist heel gelukkig mee kunnen zijn.

Er is een goed register van personen en zaken. Ik miste echter een korte biografie van de verschillende contribuanten, die toch de inhoud van het boek leverden.

Een persoonlijke ervaring tot slot: ik heb het werk aanstonds na ontvangst ter hand genomen en er daarna mijn vrije uren in nu tweede deel aan besteed. Het is een bron van interessante informatie en verrijkend inzicht.

Ph. J. Idenburg